

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE STUDII EUROPENE
ȘCOALA DOCTORALĂ „PARADIGMA EUROPEANĂ”

TEZĂ DE DOCTORAT
DE LA FRANÇAFRIQUE LA AFRIQUE-FRANCE.
RELAȚIILE FRANCO-AFRICANE DUPĂ 1990

Studii de caz : Coasta de Fildeș, Gabon și Benin

-rezumat-

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Sergiu Mișcoiu

Doctorand:

Grigoreta-Iulia Lupulescu

Cluj-Napoca

2020

Cuprins

Introducere

Motivarea alegerii temei

Structura lucrării

Capitolul I- Abordări istorice, conceptuale și teoretice ale relațiilor de tip Françafrique și Afrique-France

I.1 Retrospectivă istorică a relațiilor franco-africane în perioada de după decolonizare

I.1.1 Etapa decolonizării și de după decolonizare

I.1.2 Relațiile franco-africane post 1990

I.2 Definirea conceptelor și a terminologiei utilizate în lucrare

I.3 Abordări teoretice ale Françafrique și Afrique-France. Teoria regimurilor și analiza rețelisticii în relațiile internaționale

I.3.1 Teoria regimurilor internaționale

I.3.2 Analiza rețelilor în relațiile internaționale

Concluzii

Capitolul II- Ipoteze, grila de analiză

1.1 Întrebări de cercetare

1.2 Ipoteze

1.3 Obiective specifice ale lucrării și criterii transversale

1.4 Descrierea succintă a scopului și mizelor principale ale lucrării

Metodologia cercetării

2.1 Studiul de caz- definiții, avantaje și limite

2.2 Design-ul cercetării/al studiului de caz

2.3 Analiza de proces și alte metode utilizate

Concluzii

Capitolul III-Aspecte/dovezi empirice ale trecerii de la Françafrique la Afrique-France.

Studii de caz: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin

Introducere

3.1 Coasta de Fildeș

3.2 Gabon

3.3 Benin

Concluzii

Capitolul IV- Ilustrări ale trecerii de la Françafrique la Afrique-France

Introducere

IV.1 Relațiile franco-africane și teoria regimurilor internaționale. Câteva exemplificări.

Françafrique

Afrique-France

Concluzii

IV.2 „Rețeaua franco-africană.” Situația Coastei de Fildeș, a Gabonului și a Beninului

Françafrique

Afrique-France

IV.3. Trecerea de la Françafrique la Afrique-France- Studii de caz: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin

Relația cu fosta metropolă

Aspecte de ordin economic

Cooperare militară

Diplomație

Concluzii

Concluzii generale

BIBLIOGRAFIE

Cuvinte-cheie : *Françafrique, Afrique-France*, teoria regimurilor internaționale, analiza de rețea, relațiile franco-africane

Rezumat

Teza de doctorat „*De la Françafrique la Afrique-France. Relațiile franco-africane după 1990. Studii de caz : Coasta de Fildes, Gabon, Benin*” a fost construită ca un proiect de cercetare menit să investigheze și evalueze evoluția relațiilor franco-africane din ultimele trei decenii, manifestată prin ceea ce pe parcursul tezei am definit drept trecerea de la *Françafrique* la *Afrique-France*. Principalul obiectiv a fost acela de a articula și explica această transformare prin intermediul teoriei regimurilor internaționale și a analizei de rețea.

Teza reprezintă rezultatul unui program de studii doctorale, dar alegerea temei și interesul pentru analizarea relațiilor franco-africane își au originea și în cadrul unor cercetări anterioare realizate încă de la finalizarea studiilor de licență. De asemenea, teza nu poate fi însă privită ca o cercetare academică exhaustivă, ci mai degrabă ca un punct de pornire în cadrul unor demersuri științifice mai extinse deopotrivă din perspectivă tematică și temporală în domeniul de cercetare axate pe studiul și analiza aplicabilității teoriilor relațiilor internaționale mai ales asupra unui spațiu geografic precum cel al continentului african. Nu în ultimul rând, teza constituie un prim demers important în preluarea și adaptarea unor abordări noi din cadrul unor discipline precum sociologia, cum este acum cazul analizei de rețea și inserarea acestora în procesul de analizare și evaluare al evoluției unor fenomene istorice și politice.

Având drept punct de referință anul 1990, considerat a fi un moment de turnură în evoluția relațiilor internaționale în general (implicând un proces de schimbare și recalibrare a sistemului internațional), lucrarea de cercetare se concentrează asupra impactului acestor transformări asupra relaționării Franței cu fostele sale colonii din zona Africii.

În acest demers, din perspectivă istorică, teza împarte axa temporală a evoluției relațiilor franco-africane în două perioade distincte: ante și post 1990. În urmărirea acestui proces de transformare lucrarea a fost împărțită în patru capitole, fiecare dintre acestea încercând să calibreze și expliceze cât mai bine miza tezei.

Având în vedere complexitatea, unicitatea și mai ales intensitatea relațiilor franco-africane atât în perioada de vârf a colonialismului cât și ulterior acesteia, lucrarea operează cu un cadru teoretic și metodologic extins pentru a facilita înțelegerea transformărilor produse și pentru a avea o analiză aprofundată asupra fenomenului.

Din această perspectivă, scopul central al lucrării este acela de a reflecta într-o manieră cât mai clară schimbarea produsă în relațiile franco-africane după 1990, cu accent pe

transformările apărute în modul de relaționare dintre Franța și fostele colonii: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin. În evidențierea acestor schimbări, lucrarea utilizează teoria regimurilor internaționale și analiza de rețea drept abordări teoretice menite să surprindă modul de construcție și reformare a relațiilor Franței cu aceste trei state.

În același timp, o miză importantă a lucrării a fost aceea de a elabora o grilă de analiză cât mai elocventă care să illustreze această transformare profundă și care să aibă capacitatea de a evidenția domeniile concrete de manifestare a acestei schimbări, prin formularea unor ipoteze care au fost testate pe parcursul tezei și prin definirea unor criterii transversale.

Pornind de la realitățile istorice cunoscute și de la modul de raportare deopotrivă al liderilor francezi și ai celor africani unii față de ceilalți, lucrarea analizează în detaliu conceptul de *Françafrique*¹ privit ca element fundamental în definirea relațiilor franco-africane până în anul de referință, 1990.

Pentru cea de-a doua parte a axei temporale de analiză a relațiilor dintre Franța și Africa (după 1990), termenul-cheie, ilustrativ în a portretiza schimbarea pe care o prezumă ipoteza centrală a lucrării este acela de *Afrique-France*.² Transformarea majoră care a survenit după 1990 și care a reclamat o redefinire a relațiilor franco-africane s-a materializat sub forma inversării centrului de putere, prin dobândirea unui rol tot mai proeminent al liderilor africani. În acest sens, aceștia încep nu doar să condiționeze accesul Franței la resurse, ci să utilizeze materiile prime de care dispun drept monedă de schimb pentru obținerea unor avantaje și urmărirea propriilor interese în raport cu Franța și cu alte puteri la nivel global.

Această schimbare este, pe de o parte, rodul mutațiilor geopolitice produse la nivel global după 1990, iar, pe de altă parte, este rezultatul unor evoluții și schimbări interne, produse la nivelul societăților africane, fie sub forma cristalizării unei societăți civile autentice, fie prin apariția unor lideri noi, care susțin desprinderea completă de trecutul colonial și practicile franco-africane din trecut.

Evidențierea acestei schimbări a fost susținută de un cadru teoretic complex și inovativ și de o metodologie care a permis o analiză mai amănunțită a fenomenului în toate dimensiunile sale. În mod concret, teoria regimurilor internaționale și analiza de rețea sunt cele două instrumente teoretice care au servit drept cadru de analiză al celor două concepte: *Françafrique* și *Afrique-France*. Unicitatea și complexitatea relațiilor franco-africane a impus o sondare

¹ Termen avansat de primul președinte al Coastei de Fildeș, Félix Houphouët-Boigny pentru a ilustra gradul ridicat de intensitate și complexitate al legăturilor franco-africane. Ulterior, acesta a fost utilizat adesea în sens peiorativ (începând cu François-Xavier Verschave) pentru a sublinia corupția rețelelor franco-africane.

² Termen avansat de Antoine Glaser pentru a descrie noul mod de interacțiune în cadrul rețelei franco-africane, în cadrul căreia liderii africani au început să dobândească un rol tot mai proeminent.

atentă a disciplinei teoriei relațiilor internaționale dată, atât de dorința de a alege o teorie care să surprindă natura și evoluția acestor relații în ansamblul lor, cât și de încercarea de a aduce o perspectivă nouă asupra fenomenului, prin abordarea unor teorii mai nou apărute în cadrul disciplinei.

Din această perspectivă, după analizarea deopotrivă a abordărilor realiste, liberale și constructiviste asupra teoriei regimurilor internaționale, lucrarea operează cu definiția oferită de Stephen Krasner, considerată a fi cea mai influentă în domeniu, prin reconcilierea celor două viziuni concurente din cadrul teoriilor clasice ale relațiilor internaționale (realism și liberalism).

Dincolo de aceasta însă, din dorința de a spori complexitatea cadrului teoretic, dar și pentru a putea identifica noi valențe de interpretare a relațiilor franco-africane, cea de-a doua componentă a dimensiunii teoretice este reprezentată de o abordare mai nou-apărută în câmpul teoriei relațiilor internaționale: analiza de rețea. Aceasta conferă un grad mai mare de profunzime analizei și aduce posibilități de interpretare multiple prin inserții de factură sociologică, element mai puțin întâlnit în cadrul analizelor din domeniul științelor politice axate îndeosebi pe utilizarea unor teorii mai degrabă clasice. De asemenea, alegerea acestui cadru teoretic dual poate fi privită ca o pledoarie în favoarea extinderii posibilităților de analiză a fenomenelor istorice și politice prin intermediul teoriilor relațiilor internaționale.

Având în vedere scopul central al lucrării, devine clar că o miză atât de complexă necesită și un aparat metodologic adecvat, care să reflecte aplicabilitatea teoriilor utilizate și să permită demonstrarea ipotezelor tezei. În acest sens, pornind de la constrângeri geografice și temporale date de distanța și dificultatea unei deplasări în spațiul respectiv, lucrarea s-a centrat pe utilizarea cu precădere a metodei studiului de caz. Prin urmare, am apelat la metoda studiului de caz multiplu, pe care am considerat-o a fi cea mai complexă și cu gradul cel mai ridicat de profunzime dintre metodele care nu presupuneau o deplasare în zona respectivă.

Pornind de la premisa că lucrarea are un caracter eminent teoretic și că urmărește în primul rând să ofere noi perspective de analiză asupra unui spațiu neglijat pentru o perioadă destul de lungă din sfera celor mai importante cercetări academice în domeniu, am considerat că studiul de caz asigură cel mai bine conexarea cadrului teoretic cu realitatea istorică. În acest sens, studiul de caz a rămas metoda-nucleu a cercetării, care a fost completată de analiza de text, de documente și de metoda de urmărire a procesului (*process-tracing*).

În același timp, existența unor documentare care cuprind interviuri cu foști și actuali lideri francezi și africani care abordau istoria legăturilor dintre statele lor, a permis accesul mult

mai facil la o serie de informații care ar fi rezultat din interviuarea directă sau completarea unor chestionare.

Având în vedere toate aceste elemente, devine clar că prin natura sa pur teoretică și analitică, studiul de caz rămâne fundamentul cel mai adecvat al aparatului metodologic al lucrării. Acesta are rolul de valorifica elementele conceptuale și de a facilita conexarea premiselor teoretice cu cele de factură empirică.

Mai mult decât atât, am construit o grilă de analiză care să permită o evaluare cât mai clară și obiectivă a evoluției și transformării relațiilor franco-africane. Pornind de la întrebările de cercetare am construit ipoteza centrală și ipotezele transversale, am definit obiectivele specifice și, nu în ultimul rând, am definit patru criterii transversale care să definească cât mai clar parametrii de funcționare și ulterior modificare a interacțiunii Franței cu cele trei foste colonii africane.

Pornind de la toate aceste considerații și de la noile realități existente în relațiile franco-africane după 1990 și noul mod de interacțiune care devine tot mai vizibil mai ales în prezent, am încercat pe de-o parte să identificăm modalitatea prin care să descriem cât mai clar și concis ce a însemnat de fapt această schimbare (eforturi materializate prin formularea și testarea ipotezei centrale de cercetare și a ipotezelor secundare ale lucrării), iar ulterior să analizăm succint, dar totodată aprofundat valențele acestei schimbări, domeniile concrete de manifestare ale acesteia.

Grila de analiză a fost extrem de utilă în conexarea dimensiunii teoretice cu cea empirică și în validarea ipotezei centrale a lucrării. Ipotezele secundare și criteriile transversale au avut un rol esențial în decantarea modului de interacțiune dintre Franța și cele trei studii de caz alese: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin atât în etapa de dinainte de 1990 cât mai ales în perioada de după.

Având drept punct de pornire toate aceste aspecte, am putut constata că această scurtcircuitare și reinversare a relațiilor franco-africane a fost considerată un element fundamental în regândirea politicii Franței față de Africa și în reflectarea evoluției statelor africane mai ales în etapa post 1990. Nefiind exclusiv un fenomen motivat de factori externi și cu atât mai puțin coordonat unilateral (de Franța), redesenarea relațiilor franco-africane sub forma *Afrique-France* este extrem de relevantă în ilustrarea evoluției statelor africane din mai multe perspective. În primul rând, așa cum am putut observa în cadrul celor trei studii de caz ale lucrării, aceasta a fost (în mod surprinzător dacă ne raportăm la trecutul colonial) rezultatul unui proces intrinsec parcurs de statele africane în ultimele decenii.

Am putut constata că această schimbare nu poate fi atribuită exclusiv însă contextului internațional diferit de după 1990. Schimbarea a fost ghidată și de dorința liderilor africani de schimbare, de dispariția figurilor clasice ale rețelei franco-africane, de apariția unor noi elite africane (care cel puțin la nivel de discurs pledează pentru o desprindere totală de fosta putere colonială) și de venirea la putere a unor noi lideri francezi (Hollande, Macron). Aceștia nu doar că nu au o istorie strânsă de relații personale cu liderii africani, dar conștienți fiind atât de profunzimea procesului de globalizare cât și de noile caracteristici ale sistemului internațional actual, înțeleg nevoia de reformă a politicii față de Africa și lipsa de aplicabilitate a politicilor de tip neocolonial care existau în trecut.

Devine tot mai clar că Franța însăși și-a văzut rolul subminat și a asistat la un proces de inversare de forțe. De această dată, rolul de coordonator al relației franco-africane a fost treptat preluat de liderii africani pentru care dialogul cu Franța rămâne o componentă a politicii externe, dar are o dimensiune mult mai tranzacțională.

Dacă în trecut, Africa asigura combustibilul necesar funcționării acestei mașini numită *Françafrique*, iar Franța era șoferul, ghidul, liderul, după 1990 și mai ales în prezent, putem observa că realitatea este una complet diferită. Africa reprezintă în continuare o sursă importantă de „combustibil”, de materii prime pentru Franța, dar nu mai este dispusă să îi ofere un acces privilegiat. Deschiderea piețelor africane spre alte rute și actori comerciali precum China sau SUA dovedește limitele influenței actuale a Franței în fostele sale colonii africane.

Liderii africani au devenit tot mai mult conștienți de importanța materiilor prime de care dispun și s-au angajat într-un proces de diversificare a legăturilor comerciale și în urmărirea unei politici externe mult mai ambițioase în general, în care legătura cu Franța reprezintă doar o parte a dialogului politico-diplomatic derulat în plan extern.

Mai mult decât atât, modelul francez, în toate dimensiunile sale- politic, economic, social, militar, cultural- nu mai prezintă un interes sporit pentru societățile africane care în trecut au fost parte a Imperiului Colonial Francez, iar acest aspect devine tot mai pregnant în ultima perioadă. Liderii africani încep să se profileze ca actori importanți în plan regional (Alassane Ouattara, președintele Coastei de Fildeș, a devenit președintele ECOWAS pentru un mandat), sistemul monetar impus de Franța după încheierea decolonizării devine tot mai contestat, președintele Beninului, Patrice Talon devenind unul dintre promotorii înlocuirii monedei CFA cu ECO. De asemenea, din perspectivă culturală, modelul american începe să devină tot mai atrăgător, actualul președinte al Gabonului, Ali Bongo urmărind asigurarea unui parteneriat cât mai strâns cu SUA inclusiv pe această dimensiune.

Devine tot mai clar că relația cu Franța, deși rămâne pe agenda noilor lideri africani, cunoaște totuși o dinamică diferită de cea de dinainte de 1990. Acesta este un lucru inedit dacă ne raportăm la interacțiunile franco-africane din perioada colonială care au fost expresia unui sistem colonial unic, centrat în jurul urmării și dezvoltării unei politici de civilizare și asimilare asumată în mod deschis de Franța la vremea respectivă.

Așadar, noua relație a Franței cu Africa păstrează nostalgia trecutului, dar poartă cu sine noi valențe și noi posibilități de dezvoltare, în special pentru statele care odinioară nu reușeau să își afirme propriile valori și tradiții locale și nici să își promoveze propriul mod de viață. Acest *France-Afrique* poate fi expresia unui nou început în măsura în care există disponibilitatea Franței de a se rupe de vechile practici și dorința statelor africane de a învăța din trecut și nu de a încerca să îl șteargă cu totul din memoria colectivă și din istoria lor.

BIBLIOGRAFIE

Cărți și capitole în cărți

1. Adebajo, Adekeye, Ismail Rashid, *West Africa's Security Challenges. Building Peace in a Troubled Region*, Londra: Lynne Rienner Publishers, 2004.
2. Arnold, Guy, *Historical Dictionary of Civil Wars in Africa*, ediția a doua, Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, 2008.
3. Bach, Daniel C., Gazibo, Mamaoudou, *Neopatrimonialism in Africa and Beyond*, Londra și New York: Routledge, 2012; Badie, Bertrand, *Humiliation in International Relations. A Pathology of Contemporary International Systems*, Oxford, Portland: Hart Publishing, 2017.
4. Baglione, Lisa A., *Writing a Research Paper in Political Science. A Practical Guide to Inquiry, Structure, and Methods*, Los Angeles, Londra, New Delhi, Singapore, Washinton DC, Boston: Sage, Copress, 2016.
5. Bamba, Abou B., *African Miracle, African Mirage. Transnational Politics and the Paradox of Modernization in Ivory Coast*, Ohio: Ohio University Press, 2016.
6. Bat, Jean Pierre, *Syndrome Foccart*, Paris: Gallimard, 2012, p. 723.
7. Bernard, H. Russell, *Research Method in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*, Ediția a 4-a, Oxford: AltaMira Press, 2006.
8. Betts, Raymond F., *Europe in Retrospect : A Brief History of the Past Two Hundred Years*, Lexington: D.C. Heath and Company, 1979, http://www.britannia.com/history/euro/4/2_1.html, accesat în 02.04.2018
9. Beylignont, Georges B., *Côte d'Ivoire et Afrique Francophone*, Paris: L'Hermattan, 2012.
10. Bjola, Corneliu, Markus Kronprobst, *Understanding International Diplomacy. Theory, Practice and Ethics*, New York: Routledge, 2013, p. 110.
11. Bryman, Alan, *Social Research methods, Fourth Edition*, Oxford: Oxford University Press, 2012.
12. Fawole, W. Alade, *The Illusion of the Post-Colonial State. Governance and Security Challenges in Africa*, New York: Lexington Books, 2018.
13. Frindéthié, Martial, *Globalization and the Seduction of Africa's Rulling Class. An Argument for a New Philosophy of Development*, North Carolina: McFarland Company Inc. Publishers, 2010.
14. Glaser, Antoine, *Arrogant comme un français en Afrique*, Paris: Fayard, 2016.
15. Glaser, Antoine, *AfricaFrance. Quand les dirigeants africains deviennent les maîtres du jeu*, Paris: Pluriel, 2017.

16. Glaser, Antoine, Smith Stephen, *Comment la France a perdu l'Afrique*, Paris: Calmann- Lévy, 2005.
17. Griffiths, Martin, O'Callaghan, Terry, *International Relations: The Key Concepts*, Londra și New York: Routledge, 2002.
18. Hasenclever, Andreas, Mayes, Peter, Rittberger, Volker, *Theories of international regimes*, Londra: Cambridge University Press, 1997.
19. Howarth, David, Torfing, Jacob, *Discourse Theory in European Politics*, New York: Palgrave MacMillan, 2005
Verschave, François-Xavier, *La Françafrique, le plus long scandale de la République*, Paris: Stock, 2003.
20. Klotz, Audie, Praksh, Deepa, *Qualitative Methods in International Relations. A Pluralist Guide*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008.
21. Krasner, Stephen D. (Ed.), *International Regimes*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1983.
22. Keohane, Robert O, Nye, Joseph, *Putere și interdependență*, București: Editura Polirom.
23. Labarthe, Gilles, Verschave, François-Xavier, *L'or africain. Pillages, trafics & commerce international*, Marsilia: Agone, 2007.
24. Mbah, Jean-Ferdinand, *La construction de l'état au Gabon (1957-2009)*, Paris: L'Harmattan, 2015.
25. Melly, Paul, Darracq, Vincent "A New Way to Engage? French Policy in Africa from Sarkozy to Hollande," în *Chatham House*, mai 2013, https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/0513pp_france_africa.pdf, accesat în 15.07.2020.
26. Mintz, Alex, Russett, Bruce, *New Directions for International Relations. Confronting the Method.-of-Analysis Problem*, 2005.
27. Mișcoiu, Sergiu, Kakai, Hygin Sédqgbqn F., Kokou, Hetcheli Folly L., *Recul démocratique et néo- présidentielisme en Afrique Centrale et Occidentale*, București ; Institutul European.
28. Ndiaye, Malick, *Où va la Côte d'Ivoire?*, Paris: L'Hermattan, 2011.
29. Pesnot, Patrick, *Les dessous de la Françafrique*, Paris: Nouveau Monde Éditions.
30. Rieker, Pernille, *French Foreign Policy in A cgahnging Wolrd. Practising Grandeur*, Cham: pagrave MacMillan, 2017.
31. Shanghyia, Martin S., Falola, Toyin, Editori, *The Palgrave Handbook of African Colonial and Postcolonial History*, New York: Pagrave Macmillan, 2018.
32. Smith Stephen, Glaser, Antoine *Ces Messieurs Afrique. Le Paris-Village du continent noir*, Paris : Calmann Lévy.
33. Taylor, Ian, *The International Relations of Sub-Saharan Africa*, New York: Continuum, 2010.

34. Thomas, Dominic, *Africa and France. Postcolonial Cultures, Migrations and Racism*, Bloomington: Indiana University Press, 2013.
35. Verschave François-Xavier, *De la Françafrique à Maliafrique*, Bruxelles : Éditions Tribord, 2004.
36. Yin, Robert K., *Case Study Research. Design and Methods*, Ediția a IIa, Thousand Oaks, New Delhi, Londra: Sage Publications, 2003.
37. Young, Tom, *Readings in the International Relations of Africa*, Bloomington: Indiana University Press, 2015.

Articole de specialitate

1. Bovcon, Maja, "Françafrique and regime theory," în *European Journal of International Relations*, 23 August 2013, <http://ejt.sagepub.com/content/early/2011/08/23/1354066111413309>, accesat în 15.04.2018.
2. Chafer, Tony, "Chirac and 'la Françafrique': No Longer a Family Affair," *Modern & Contemporary France*, 13:1, p. 12, <https://doi.org/10.1080/0963948052000341196>, accesat în 25.03.2018.
3. Collet, Moya, "Ivorian identity constructions: ethnicity and nationalism in the prelude to civil war," în *Nations and Nationalism*, vol.12, nr.4, University of New South Wales, Australia, 2006.
4. Collier, David, "Understanding process tracing," în *Political Science and Politics* 44, nr. 4 (2011), pp. 823 - 830, <http://polisci.berkeley.edu/sites/default/files/people/u3827/Understanding%20Process%20Tracing.pdf>, accesat în 24.03.2019.
5. Emirbayer, M. (1997) Manifesto for a Relational Sociology, *American Journal of Sociology*, vol. 103, no. 2, pp. 281-317.
6. Gerring, John, "The Case Study: What it is and What it Does," în *The Oxford Handbook of Political Science*, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199604456.013.0051, iulie 2011
Stren, Richard E. „Urban Policy and Political Conflict in Africa: A Study of the Ivory Coast by Michael A. Cohen,” în *The American Political Science Review*, Vol.71, No.2.
7. Giovalucchi, François, « Afrique-France, les miroirs grossissants, » în *Esprit*, iulie/august 2020, https://esprit.presse.fr/article/francois-giovalucchi/afrique-france-les-miroirs-grossissants-42834?fbclid=IwAR3UmTe6YCxRxPTonC3HWw0nxbmmmpcJCHTTt1kwzIspK8lBsolCu_kOz7U, accesat în 1.08.2020.
8. Hafner-Burton, Emilie M, Kahler, Miles, Montgomery, Alexander H, "Network Analysis for International Relations," în *International Organization*, 2009, https://ilar.ucsd.edu/_files/publications/studies/2009_network-analysis.pdf, accesat în 20.04.2018.

9. Haggard, Stephan, Beth, Simmons A.. 1987, "Theories of international regimes," în *International Organization*, 41, no. 3: 491, pp. 491-492.
10. Krasner, Stephen, "Structural causes and regime consequences: Regimes as intervening variables," în *International Organization*, 36(2), 1982, pp. 185-205.
11. Lupulescu, Grigoreta-Iulia, "Theoretical Approaches on Françafrique. Theory of International Regimes," în *Studia Europaea*, nr. 2/2019, ISSUE DOI: 10.24193/subbeuropaea.2019.2, decembrie 2019, pp. 279-293.
12. Mann, Gregory, „Locating Colonial Histories: Between France and West Africa” în *The American Historical Review*, aprilie 2005, Vol. 110, No. 2.
13. Mearsheimer, John, "The False Promise of International Institutions," în *International Security*, Vol. 19, No. 3 (Winter, 1994-1995), pp. 5-49.
14. Peach, Derek, "Process-Tracing Methods in Social Science," <http://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-176>, accesat în 24.03.2019.
15. Piccolino, Giulia, "David against Goliath in Côte d'Ivoire? Laurent Gbabo's War against Global Governance," în *African Affairs*, 21 decembrie 2011, 111/442.
16. Randolph, Justus J., "A Guide to Writing the Dissertation Literature Review," în *Practical Assessment, Research & Evaluation*, Vol 14, Nr. 13, pp. 1-13.
17. Rittberger, https://www.researchgate.net/publication/254898594_Regime_Theory_in_International_Relations, accesat în 18.04.2018.
18. Sıradağ, Abdurrahim, "Understanding French Foreign and Security Policy towards Africa: Pragmatism or Altruism," în *Afro Eurasian Studies Journal*, Vol 3. Issue 1, 2014, pp. 100-122.
19. Vines, Alex, "Learning from Côte d'Ivoire" în *ChatamHouse*, 5 Aprilie 2011, <http://www.chatamhouse.org/media/comment/view/162769>, accesat în 29.07.2020.
20. Young, Oran, "Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes," în Krasner, *International Regimes*, pp. 277-297.

Documentare

1. ***, *Focart l'homme qui manipule l'Afrique documentaire France*, 21 februarie 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=rGfTkEr-AB4>, 14 :05- 14 :25, , accesat în 20.08.2020.
2. ***, *Françafrique La raison d'Etat*, 22 decembrie 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=jXOPPI9aO-E>, 1 :17 :15- 1 :17 :19, accesat în 20.08.2020.
3. ***, *Les Bongo père et fils. La famille en or de la Françafrique*, 40 :50- 41 :06, https://www.youtube.com/watch?v=G5_mnainoWM, accesat în 6 august 2020.
4. Verschave, François-Xavier, Conferință, Faculté St Charles de Marseille, le 28 mars 2002 sur l'invitation de l'association SPID sur les relations françafricaines, intitulée

"L'envers de la dette," 1:30 :00- 1 :30 :58, <https://www.youtube.com/watch?v=fKyA-snMrcl>, accesat în 6.08.2020.

Rapoarte, documente oficiale

1. France Diplomatie <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/benin/>, accesat în 19.07.2020.
2. France Diplomatie, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/cote-d-ivoire/>, accesat în 18.07.2020.
3. France Diplomatie, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/gabon/>, accesat în 19.07.2020.
4. Ministère de Finances et des Comptes Publics, http://www.tresor.economie.gouv.fr/8446_augmenter-les-echanges-entre-la-france-et-la-cote-divoire-de-50-dici-201_, accesat în 26.07.2020.
5. Swedish Defence Research Institute, "France- A continuing Military Presence in Francophone Africa," în *Studies in African Security*, FOI Memo 6814, Project No. A11904, august 2019.
6. World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/tp168_e.htm, 28 iunie 2001, accesat în 26.07.2020.

Surse electronice

1. ***,« Côte d'Ivoire: la France accorde une aide de 630 millions d'euros pour reconstruire le pays », în *La Tribune*, 01.12.2012,
2. <http://www.latribune.fr/actualites/economie/international/20121201trib000734524/cote-d-ivoire-la-france-accorde-une-aide-de-630-millions-d-euros-pour-reconstruire-le-pays.html>, accesat în 26.07.2020.
3. ***, "France forgives Ivory Coast's debt worth \$4bn," 26 Iulie 2012, <http://www.aljazeera.com/news/europe/2012/07/2012726171730989279.html>, accesat în 26.07.2020.
4. ***, http://www.tresor.economie.gouv.fr/5714_Cote-dIvoire-annulation-quasi-totale-de-dette-par-le-Club-de-Paris, accesat în 26 iulie 2020.
5. ***, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/05679328508448700?journalCode=tadl19&>, accesat în 28.07.2020.

6. ***, <https://www.defense.gouv.fr/operations/forces-de-presence/cote-d-ivoire/dossier-de-referance/les-forces-francaises-en-cote-d-ivoire>, accesat în 27.07.2020.
7. ***, “Macron visits French troops in Ivory Coast on visit to boost fight against Islamists,” *France24*, <https://www.france24.com/en/20191220-france-french-president-macron-christmas-africa-didier-drogba-ivory-coast-soldiers-islamist-militant-gbagbo-mali-burkina-faso>, accesat în 28.07.2020.
8. ***, <https://www.defense.gouv.fr/operations/forces-de-presence/gabon/dossier/les-elements-francais-au-gabon>, accesat în 27.08.2020.
9. ***, <https://public-preview-server.prod.cstreetsandbox.com/18-907/>, accesat în 28.07.2020.
10. ***, AFP, «La "Françafrique,” des liens sulfureux entre Paris et l'Afrique de l'Ouest », în *Le Point Politique*, 29.11.2017, disponibil la adresa: https://www.lepoint.fr/politique/la-francafrique-des-liens-sulfureux-entre-paris-et-l-afrique-de-l-ouest-29-11-2017-2176095_20.php, accesat în 20.06.2019.
11. ***, AFP, «Bénin : pour Lionel Zinsou, la "Françafrique" est un « mythe », în *Jeune Afrique*, 01.12.2015, disponibil la adresa: <https://www.jeuneafrique.com/283210/politique/benion-lionel-zinsou-francafrique-mythe/>, accesat în 20.06.2019.
12. ***, “Businessman Talon wins Benin presidential race as Zinsou concedes defeat,” 21 martie 2016, <https://www.dw.com/en/businessman-talon-wins-benin-presidential-race-as-zinsou-concedes-defeat/a-19131175>, accesat în 22.02.2020.
13. ***, “Benin President Orders Economic Decolonization From France,” Decembrie 2019, <https://taarifa.rw/benin-president-orders-economic-decolonization-from-france/>, accesat în 19.07. 2020.
14. ***, “Eight West African countries agree to sever common currency from France,” <https://www.france24.com/en/20191222-eight-west-african-countries-agree-sever-common-currency-france-ivory-coast-emmanuel-macron>, 22.12.2019, accesat în 26.07.2020.
15. ***, <https://bj.ambafrance.org/Les-objectifs-de-la-cooperation-militaire-et-de-defense>, accesat în 27. 07.2020.
16. ***, « La France en Afrique », în *Politique africaine*, n°5, mars 1982.

17. ***, "France's Macron outlines new approach to African policy," <https://www.bbc.com/news/world-africa-42151353>, 27 noiembrie 2017, accesat în 3.01.2020.

18. ***, "Eight West African countries agree to sever common currency from France," <https://www.france24.com/en/20191222-eight-west-african-countries-agree-sever-common-currency-france-ivory-coast-emmanuel-macron>, 22 decembrie 2019, accesat în 2.01.2020.

19. ***, "France says 'preoccupied' by conditions of Gabon election results release," 31.08.2016, <http://www.reuters.com/article/us-gabon-election-france-idUSKCN1162FC>, accesat în 02.09.2018.

20. Agence France Presse, « En 1958, de Gaulle engageait le début de la décolonisation ,”
în *Jeune Afrique*,
24.10.2014, <http://www.jeuneafrique.com/Article/DEPAFP20100824T094152Z/afrique-brazzaville-francophonie-decolonisation-independances-de-1960-en-1958-de-gaulle-engageait-le-debut-de-la-decolonisation.html>, accesat în 2.04.2019.

21. Allison, Simon, "Analysis: Benin's election is a setback for la Francafrrique," 22.03.2016, <https://www.dailymaverick.co.za/article/2016-03-22-analysis-benins-election-is-a-setback-for-la-francafrrique/>, accesat în 20.06.2019.

22. Chanda, Tirthankam, «Comment Omar Bongo est devenu un acteur majeur de la Francafrrique,” 8 iunie 2019, <http://www.rfi.fr/fr/afrique/20190608-omar-bongo-gabon-france-francafrrique-foccart-houphouet-boigny-cote-ivoire>, accesat în 21.04.2020.

23. Chirot, Daniel, "The Debacle in Côte d'Ivoire" în *Journal of Democracy*, vol.17, nr.2, Academic Research Library, 2006.

24. Cocks, Tim, "French policy shift leaves Gabon's Bongo out in the cold," în *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-gabon-election-france/french-policy-shift-leaves-gabons-bongo-out-in-the-cold-idUSKCN11Y1D0>, 28 septembrie 2016, accesat in 4.01. 2020.

25. Daily Observer, "Big Read: Félix Houphouët-Boigny: Builder of modern Ivory Coast," 5 Februarie 2009, <http://observer.gm/afrika/gambia/article/big-read-felix-houphouet-boigny-bu-ilder-of-modern-ivory-coast>, accesat în 22.02.2020.

26. De Gaulle, Charles « Discours de Brazzaville le 21 août 1958 » în *Charles-De-Gaulles.org*, <http://www.charles-de-gaulle.org/pages/l-homme/dossiers-thematiques/de-gaulle-et-le-monde/de-gaulle-et-lrsquoafrique-vers-l-independance>

1944-1960/documents/discours-de-brazzaville-le-21-aout-1958.php, accesat în 02.04.2018.

27. Daldorph, Brenna, "Benin's peaceful election hailed as good news for all Africa," 21 martie 2016, <http://www.rfi.fr/en/africa/20160321-benin-s-peaceful-election-hailed-good-news-all-africa>, accesat în 23.02.2020.
28. Doyle, Michael, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs," în *Philosophy and Public Affairs*, vol. 12, nr. 3, 1983, pp. 205-235.
29. Duerksen, Mark, "The Testing of Benin's Democracy," 29 mai 2019, <https://africacenter.org/spotlight/the-testing-of-benin-democracy/>, accesat în 1.03.2020.
30. Evans, Alistair Boddy, "A very Short History of Côte d'Ivoire," [f.a.], <http://africanhistory.about.com/od/ctedivoir1/a/def-Cote-d-Ivoire.htm>, accesat în 18.04.2020.
31. Gomart, Thomas, Hecker, Mark (editori), "Macron, diplomat. A New French Foreign Policy?," https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/gomart_hecker_macron_diplomat_new_french_foreign_policy_2018.pdf, aprilie 2018, accesat în 3.01.2020.
32. Hundeyin, David, "The «French Colonial Tax»: A misleading heuristic for understanding Francafrique," 21 noiembrie 2019, <https://www.theafricareport.com/20326/the-french-colonial-tax-a-misleading-heuristic-for-understanding-francafrique/>, accesat în 20.04.2020.
33. Lavallée, Emmanuelle, Lochard, Julie, "French Neo-Colonialism? French African Trade after Independence," martie 2016, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=5a-lavallee-lochard-2016.pdf&site=24>, accesat în 05.04.2018.
34. Løkke, Ann Kristina, Sørensen Pernille Dissing, *Theory Testing using Case Studies*, www.ejbrm.com/issue/download.html?idArticle=335, accesat în 31.03.2019.
35. Macé, Célian, Malagardis, Maria, "Francafrique : Ali Bongo tue le Gabon du père," 7 septembrie 2016, https://www.liberation.fr/planete/2016/09/07/francafrique-ali-bongo-tue-le-gabon-du-pere_1489002, accesat în 31.03.2020.
36. Malagardis, Maria, «Bénin : Zinsou, le candidat qui aimerait faire oublier la Francafrique," https://www.liberation.fr/planete/2016/03/04/benin-zinsou-le-candidat-qui-aimerait-faire-oublier-la-francafrique_1437440, 4 martie 2016, accesat în 25.01.2020

37. Mateso, Martin, «Bénin : Patrice Talon enfin président après une longue traversée du désert», 21.03.2016, https://www.francetvinfo.fr/monde/afrique/benin/benin-patrice-talon-enfin-president-apres-une-longue-traversee-du-desert_3060941.html, accesat în 25.01.2020.
38. Mbog, Raoul, «Bénin : pourquoi Lionel Zinsou a perdu», *în Le Monde*, 21.03.2016, https://www.lemonde.fr/afrique/article/2016/03/21/benin-pourquoi-lionel-zinsou-a-perdu_4887278_3212.html, accesat în 25.01.2020.
39. News Wires, "Ouattara, Sarkozy sign security deal in Paris," *în France24*, <http://www.france24.com/en/20120126-ouattara-ivory-coast-sarkozy-france-treaty/>, 26.01.2012, accesat în 23.02.2019.
40. O'grady, Siobhán, "Meet Ali Bongo Ondimba, Obama's Man in Africa," *în Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2016/04/05/meet-ali-bongo-ondimba-obamas-man-in-africa/>, 5 aprilie 2018, accesat în 4.01.2020.
41. Pilling, David, "A Revolution in Africa's Relations with France is afoot," <https://www.ft.com/content/8894ad6e-2650-11ea-9a4f-963f0ec7e134>, accesat în 3.01.2020.
42. Piot, Olivier, «L'élève modèle de la « Françafrique »», octombrie 2016, <https://www.monde-diplomatique.fr/2016/10/PIOT/56405>, accesat în 19.04.2020.
43. Roberts, Tyson, "Here's why Benin's election was a step forward for African democratic consolidation. And why it wasn't.," 22 martie 2016, <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/03/22/heres-why-benins-election-was-a-step-forward-for-african-democratic-consolidation-and-why-it-wasnt/>, accesat în 22.02.2020.
44. Salaudeen, Aisha, "France is set to end the use of the 75-year-old controversial CFA franc in West Africa," <https://edition.cnn.com/2019/12/23/afrika/france-stops-use-of-cfa/index.html>, 23 decembrie 2019, accesat în 2.01.2020.
45. Signé, Landry "France-Africa relations challenged by China and the European Union," 5 februarie 2019, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2019/02/05/france-africa-relations-challenged-by-china-and-the-european-union/>, accesat în 3.01.2020.
46. Smith, Patrick, "Ali Bongo: We told Sarkozy we didn't want to know about Françafrique," 9 iulie 2012, <https://www.theafricareport.com/6941/ali-bongo-we-told-sarkozy-we-didnt-want-to-know-about-francafrique/>, accesat în 4.04.2020.

47. Songwe, Vera, "Benin's landmark elections: An experiment in political transitions," 2 martie 2016, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2016/03/22/benins-landmark-elections-an-experiment-in-political-transitions/>, accesat în 5.04.2020.
48. Sprinz, Detlef F., Wolinski, Yael, *Cases, numbers, models: International Relations Research Methods*, revizuit în noiembrie 2002, [http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/trachtenberg/syllabi/lists/harvard/moravcsik%20\(sprinz%20wolinsky\).pdf](http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/trachtenberg/syllabi/lists/harvard/moravcsik%20(sprinz%20wolinsky).pdf), accesat în 2.03.2019.
49. Tih, Felix, Tesamba, James, "8 African nations to withdraw cash reserves from France," 15.11.2019, <https://www.aa.com.tr/en/africa/8-african-nations-to-withdraw-cash-reserves-from-france/1646104>, accesat în 5.03.2020.
50. Vaillant, Franz, «*France-Gabon : pétrole, intérêts et vigilance*», <https://information.tv5monde.com/afrique/france-gabon-petrole-interets-et-vigilance-125900>, accesat în 21.06. 2019.
51. Winsor, Morgan, "Benin Presidential Election 2016: Guide To Candidates, Key Issues, Rules And Results," 3 mai 2016, <https://www.ibtimes.com/benin-presidential-election-2016-guide-candidates-key-issues-rules-results-2330639>, accesat în 1.03.2020.